

ÇOCUK HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIM NEDİR?

Temel referans noktası: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (BM ÇHS)

Devletler yükümlülük sahibi, yetişkinler sorumluluk sahibi, çocuklar hak sahibi bireyler / özel bir statü sahibidir.

Devletlerin yükümlülükleri:

- Saygı Gösterme Yükümlülüğü: Çocuğun haklarını kullanmasına müdahale etmemek, engel olmamak.
- Koruma Yükümlülüğü: Çocuğun haklarının kişiler ve kurumlar tarafından ihlal edilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması.
- Sağlama Yükümlülüğü: Çocuğun haklarını kullanabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve ortamın sağlanması.

BM ÇHS'nin dört temel ilkesi bu yaklaşımın temellerini oluşturur:

Ayrımcılık Yasağı (Md. 2): Bu ilkeye göre, hiçbir çocuğa karşı ayrımcılık yapılamaz. Tüm çocuklar, ırk, cinsiyet, engellilik durumu, dil, din veya herhangi bir başka statü/ özellik gözetmeksizin eşit haklara sahiptir.

Çocuğun Üstün Yararı (Md. 3): Bu ilke, çocuklarla ilgili tüm kararların ve uygulamaların öncelikli olarak çocuğun yararını gözetmesi gerektiğini vurgular. Çocuğun menfaatleri her zaman en öncelikli husustur. Yani, çocukları etkileyen tüm eylem ve kararlarda çocuk için en iyi olan temel alınmalıdır.

Yaşama ve Gelişiminin Desteklenmesi (Md. 6): Bu ilke, çocukların yaşama, gelişme ve sağlıklı büyüme hakkına sahip olduğunu belirtir. Her çocuğun fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimi için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu, sağlık hizmetleri, beslenme, eğitim gibi çeşitli alanlarla birlikte çocuğun her türlü kötü muamele ve şiddetten korunmasını da kapsar. Çocukların tam potansiyellerine ulaşabilmesi için bir ortam yaratılması öngörülmektedir.

Çocuğun Görüşlerine Saygı (Md. 12): Bu ilke, çocukların kendi hayatlarıyla ilgili karar alma süreçlerine katılma haklarını ifade eder. Tüm çocukların görüşleri dinlenilmeli ve dikkate alınmalıdır. Çocukların fikirleri, hisleri ve ihtiyaçları onların gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple, çocukların sosyal ve hukuki mekanizmalara katılma fırsatları artırılmalıdır.

BM ÇHS TEMEL İLKELERİ BİZE NASIL REHBERLİK EDER?

Aşağıda, özellikle engelli çocukların yaşadığı hak ihlallerine ilişkin yapılacak çalışmalara bu ilkeler üzerinden nasıl yaklaşılabileceğine dair örnek sorular hazırlanmıştır. Bu sorular, çalışmaya başlarken, çalışma sırasında veya sonrasında çocuk hakları perspektifini ne kadar dahil ettiğimizi ölçmek için yardımcı olabilir. Bu soruları kendi çalışmalarınız ve deneyimlerinize göre çoğaltabilirsiniz.

AYRIMCILIK YASAĞI

Herhangi bir çocuk ya da çocuk grubunun dışlanmasına ya da etiketlenmesine neden oluyor muyum?

Eşitlik ilkesine aykırı bir durum var mı?

Çocukların çeşitliliğini ve biricikliğini gözetiyor muyum?

Engellilere yönelik ayrımcılığın dışında farklı ayrımcılık türlerini dikkate alıyor muyum?

ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI

Herhangi bir yetişkin ya da kurum çıkarını korumayı önceliklendirdim mi?

Çalışmanın çocuk ya da çocuk grubunu nasıl etkileyeceğini analiz ettim mi?

“Üstün yarar” ilkesini yanlış kullanarak bir çocuk ya da çocuk grubunun bir hakkını kullanmasının önünde engel oluşturuyor muyum?

Alınan kararlar yalnızca yetişkin yargılarına mı dayanıyor? Bu yargılar, çocuk hakları ile uyumlu mu? Salt korumacı bir yaklaşım içeriyor olabilir mi?

YAŞAMA VE GELİŞİMİNİN DESTEKLENMESİ:

Herhangi bir çocuk ya da çocuk grubuna zarar veriyor muyum?
 Çocuğun yaşamını, fiziksel ve duygusal bütünlüğünü riske atıyor muyum?
 Güvenliğini sağlıyor muyum? Risklere dair önlemler aldım mı?
 Çocuğun gelişimine katkı sağlıyor muyum?

ÇOCUĞUN GÖRÜŞLERİNE SAYGI

Çocuğun mevcut durumu ya da gelecekteki durumuna ilişkin yeterli bilgisi var mı? Bilgilendirme yaptım mı?
 Çocuğun onayı var mı? Bakımverenlerin bilgisi ve onayı var mı?
 Çocuğun görüşüne başvuruldu mu? Başvurulduysa, çocuğun yaş ve gelişimsel özellikleri dikkate alındı mı? Güvenli bir ifade alanı sağlandı mı?
 Çocuğun ne istediğini ya da neye ihtiyaç duyduğunu aldığım kararlarda dikkate aldım mı? Aldıklarım ya da alamadıklarım hakkında çocuğa geri bildirim verdim mi?

ENGELLİ ÇOCUK HAKLARI İZLEME SÜRECİNE ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNİ DAHİL ETMEK İÇİN ÖNERİLER

Engelli Çocuk Hakları Ağı örgütleri, çoğunlukla çeşitli ihlaller içeren vakalar üzerine çalışmaktadır. Bu bölümde, örgütümüze gelen ya da ilgilendiğimiz/takibini yaptığımız bir vakadan nasıl bir izleme ve savunuculuk çalışması yapabileceğimize dair geliştirilen metodolojide çocuk haklarını nasıl dahil edebileceğimize ilişkin bazı öneriler sunulmaktadır. Metodolojinin altı başlığı altında çalışılacaktır:

1- İLGİLİ İNSAN HAKLARI İLKELERİNİ BELİRLEME

BM ÇHS, ek protokolleri ve genel yorumlar, norm, ilke ve standart belirlemede yardımcı olur. Eğer 18 yaş altı bir çocuk vakada yer alıyorsa, muhakkak bu belgeler diğer sözleşme ve belgelerle birlikte dayanak olmalıdır.

2- İHLAL DEĞERLENDİRMESİ

Çocuk hakları ihlallerini değerlendirirken önleme, müdahale, takip-iyileştirme adımları üzerinden düşünmek önemlidir.

- Ne(ler) olsa bu ihlal(ler) yaşanmazdı? (Koruyucu ve destekleyici çevre)
- İhlal(ler)e ilişkin etkin bir müdahale nasıl olmalıydı? (Fark etme, bildirim)
- Bu ihlal(ler)in bir daha yaşanmaması için neler yapılmalı? (Cezasızlıkla mücadele, iyileşme-rehabilitasyon desteği)

Devletin yükümlülüklerine vurgu yapmak ve sorumluluk zincirini gözden kaçırmamak önemlidir! Salt ebeveyni ya da öğretmeni tek "fail" görmekten kaçınmak kritiktir.

3- VERİ TOPLAMA VE KANITLARIN OLUŞTURULMASI

Eğer yaşanan hak ihlaline müdahale edeceksen, muhakkak sürece dair hak ihlaline uğrayan çocuk ya da çocuk grubunu ve bakımverenlerini bilgilendirmek ve onay almak bir gerekliliktir. Eğer bir "suç" varsa bildirme yükümlülüğün var. Çocuk hak ihlallerine ilişkin her izleme sürecinde çocuklardan veri toplamak bir zorunluluk değildir. Eğer konu çocukların yaş ve gelişimsel özellikleri açısından veri toplamanın zor olduğunu düşünüyorsanız, çocukların perspektifini dahil etmeye ilişkin şunları yapabilirsiniz:

- Daha önce bu konuda yapılan çalışmalara bakarak çocukların perspektifleri hakkında bilgi edinmek.
- Onsekiz yaşını yeni geçen gençlerden çocukluk deneyimlerine ilişkin görüş almak (bunun "şu an" ve "her çocuk" için geçerli olmadığına farkında olarak).

Çocuklardan veri toplamanız gerektiğini düşünüyorsanız, veri toplama sürecinin (yöntemi belirleme, araçları tasarlama, uygulama vb.) çocuklarla çalışma deneyimi ve yetkinliği olan kişiler tarafından yapılması önemlidir. En önemlisi, siz gerçekten çocukları duymaya, onların görüşlerine önem veriyor musunuz? Çocuklara güveniyor musunuz? Ve iyi bir dinleyici olacak mısınız? sorularını kendinize sormanız gerekir. Aşağıdaki çocuk katılımı ilkeleri sizlere yol gösterici olacaktır:

- Kapsayıcı, güvenli ve risklere duyarlı,
- Gönüllü, çocuk dostu,
- İlgili, şeffaf ve bilgilendirici,
- Saygılı, hesap verebilir ve eğitimle desteklenmiş.

Tüm veri ve kanıt toplama sürecinde çocukların gizliliğine, kişisel verilerinin korunmasına dikkat etmek oldukça önemlidir. Sadece raporda anonimleştirmek dışında, izleme sürecinde dernek üyeleri arasında bilgi ve belge paylaşımı yaparken de bu konuda hassas olunması gerekir. Çocuğun herhangi bir şekilde tanınmasına yol açacak bilgilerden uzak kalınması gerekmektedir.

Örneğin, okul ya da sınıf düzeyi vermek o çocuğun tanınmasına neden olabilir. Bu tür durumlarda çocuğun yaşını, cinsiyetini, engellilik türünü vermek; yaşadığı şehir, mahalle ya da gittiği okulu tasvir etmek etkili olabilir. Örneğin, Bursa'da iç göç alan ve sosyoekonomik olarak daha alt düzeyde ailelerin yaşadığı mahalledeki devlet okuluna giden 8 yaşındaki Spina Bifida'lı bir kız çocuğu gibi.

4- NEDEN SONUÇ İLİŞKİSİ ANALİZİ

İhlallere bütüncül bakmak önemlidir. Örneğin, bir çocuğun eğitimine devam edememesi sadece eğitim hakkını değil, gelişim hakkını (hem bilişsel hem sosyal gelişim açısından), akranlarıyla vakit geçirme-oyun hakkını, psikolojik olarak etkilendiğinden sağlık hakkını da ilgilendiren pek çok hakkı ile de ilgilidir.

İhlalin nedenleri ve sonuçlarını analiz ederken, çocuğun neler düşündüğünü ve ne hissettiğini anlamak, burada çocuğun perspektifini dahil ederek ancak çocuğun üstün yararını gözetmenin mümkün olduğunu unutmamak gerekir. Sadece bakımveren/yetişkin perspektifi ile ihlalin nedenlerine ve sonuçlarına bakmak resmi eksik ortaya koyabilir. Örneğin, ebeveynin çocuğu sağlık hizmeti alırken yaşadığı ayrımcılığa ilişkin hastane personeli ile kavga etmesi, çocuğun bu kavga sırasında sarf edilen cümlelere ve şiddete tanık olması durumunda, çocuğun perspektifinden sağlık hizmeti almama hakkı kadar, o hakka erişmek için mekanizmaların yetersiz oluşu daha kritik bir rol oynayabilir. Eğer bu gözden kaçırılırsa, analiz eksik kalır.

5- ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İkinci adımdaki sorular eşliğinde çözüm önerilerini üretmek önemlidir. Özellikle koruyucu ve önleyici neler yapılabileceğini önerilere eklemek yararlı olacaktır. Çocuklarla ihlal üzerine konuşmak, onlardan görüş/veri almak zor olabilir; fakat çocuklar, kendi yaşantılarının uzmanı oldukları için neye ihtiyaç duyduklarını, taleplerini güvenli bir ortamda ve doğru yöntemlerle her yaş ve gelişimsel özellikte ifade edebilirler. Çözüm önerileri oluştururken çocukların görüşlerini dahil etmek çok önemlidir. Özellikle engelli çocukların ayrı birey olma halleri oldukça sıkıntılı olduğundan, engelli çocuklar bakımından çözüm önerileriniz, çocukların perspektifini dahil etmediğiniz ve çocukların filtresinden geçirmediğiniz sürece etkin, uygulanabilir ve çocuk hakları temelli öneriler olmaktan uzak düşecektir.

6- SAVUNUCULUK FAALİYETLERİ

BM ÇHS, devletlerin ve yetişkinlerin çocukların kendi haklarını aramalarını, talep etmelerini, örgütlenmelerini, inisiyatif almalarını kolaylaştırmasını ve desteklemesini vurgular. Çocukların savunuculuk faaliyetleri içinde yer alıp almak istemediğini değerlendirmek önemlidir.

Bunu anlamamanın yolu, çocuğa yeterli bilgi sunmak ve yapılacak çalışmaya ilişkin merak ettiği soruları cevaplamaktır. Çocuklara “Bizle yürüyüşe/eyleme gelir misin?” diye sormak, çocuğun görüşünü almak değildir. Yürüyüşün/eylemin ne anlama geldiğini, neden düzenlendiğini ve olası riskleri paylaşmadan çocuktan bir görüş almak uygun değildir.

Çocukları savunuculuk faaliyetlerine dahil ederken, çocuk katılımını ihlal edebilirsiniz. Aşağıda kaçınmanız gereken durumlar sıralanmıştır:

Manipülasyon: Çocukların konu hakkında bilgi ve görüşleri olmadan, yetişkinler olarak onları manipüle ederek sürece katılmalarını sağlamak. Örneğin, bir yürüyüşte çocukların ellerine yetişkinler tarafından hazırlanan, ne yazdığını tam bilmediği ya da anlamadığı pankartları taşıtmaktır. Özellikle küçük yaş ve zihinsel engelli gruplar için bu konuda çok dikkatli olunmalıdır.

Dekorasyon: Küçük çocuklar ve engelli çocukların, yapılan savunma çalışmasını daha görünür hale getirmek amacıyla dekoratif bir nesne gibi yer alması bir ihlaldir. Örneğin, yapılacak bir kaymakam ziyaretinde etkinizi artırmak için çocuklara hiç bilgi vermeden, orada kendi görüşlerini ifade edebilecekleri uygun ortam olup olmadığını bilmeden ya da bunu öngörmeden çocukları götürmek. Karar vericilerle çocukları bir araya getirmek önemli bir aktivite olmasına rağmen, çocukların kendini güvende ve rahat hissetmesi için uygun yöntemler kullanılması gibi ön hazırlıklara ihtiyaç vardır.

Maskotlaştırma/Göstermelik Katılım: Çocuklara, yetişkinlerin hazırladığı metinleri vererek okuması, çocuğun kendi görüşü yerine derneğin ya da yetişkinlerin görüşünü aktardığı durumlarda gerçekleşmektedir. Örneğin, bir basın açıklamasını (çocukla birlikte yazılmayan ve çocukların anlayabileceği bir sadelikte olmayan) doğrudan bir engelli çocuğa okutmak buna bir örnek olabilir. Eğer çocukların sesini duyurmak isteniyorsa, çocukların kendi seslerini duyurmalarını destekleyici çalışmalar ve hazırlıkların öncesinde yapılması gerekir.

Bunlar dışında üç konuya daha dikkat çekmek isterim:

Çocuklarda hak bilinci ve farkındalığı sağlama: Savunuculuğun her zaman bir parçası, engelli çocukların kendi hak ve özgürlükleri ile hak arama yolları konusunda bilgi ve farkındalıklarını artırmak olmalıdır. Böylelikle çocuklar adına ya da çocuklar için savunuculuk, çocuklarla birlikte bir savunuculuğa dönüşebilir.

Fotoğraf, video ve her türlü medya çalışması: Medya çalışmalarında çekilen fotoğraf ve videolarda yalnızca bakımverenin onay vermesi yeterli gibi görünse de, çocuğun onayını sözlü olarak almak da önemlidir. Ayrıca, çocukların her zaman kararlarını değiştirebileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Medya çalışanları, eğer soruları veya aldıkları görüntüler ile engelli çocukların yapabilirliklerinden daha çok eksikliklerine odaklanıyorsa, “muhtaç” veya “korunası” bir temsil söz konusu olduğunda müdahale edilmelidir. Medya çalışmaları başta olmak üzere, çocuk hakları için yaptığımız her çalışma çocukları güçlendirme odaklı olmalıdır.

Bakımverenlerle ilişki: Çocuklarla ilgili çalışmalarda çocuğun özel statüsü nedeniyle bakımverenlerin/yasal sorumluların da çocukla birlikte düşünülmesi gerekir. Engelli çocuklar konusunda bakım yükü bazı engel türlerinde çok fazla olduğundan savunuculuk çalışmalarına katılan bakımverenler, zorunlu olarak kendi çocuklarını yanlarında getirmek durumunda kalabilirler. Bu durum, yukarıda saydığım manipülasyon, dekorasyon ya da maskotlaştırmadan farklıdır. Sadece bu gibi durumlarda ortamın (toplantı, protesto, kamu ziyareti vb.) çocuklar için en uygun hale getirilmesi için çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.